

**Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України,
доктору юридичних наук, старшому досліднику
Юлії ТУРЛОВІЙ**

**ВІДГУК
офіційного опонента
кандидатки юридичних наук, доцентки кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Бевз Олени Володимирівни
на дисертацію Ковтуна Дмитра Сергійовича на тему
«Правові засади відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у
зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Війна, безперечно, впливає на всі сфери життя в Україні. Надзвичайно страждає від неї довкілля України, в тому числі ліси. За даними Державної екологічної інспекції України, яка щотижнево розміщує інформацію про збитки, завдані довкіллю внаслідок збройної агресії РФ, збитки тільки від лісових пожеж за період від 24.02.2022 р. до 17.07.2026 р. вираховуються трильйонами гривень, що складає значну частину екологічної шкоди, заподіяної внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Водночас, лісовий фонд України зазнав масштабних руйнувань не лише від пожеж, а й мінування територій, вирубки лісів тощо.

При цьому в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. зазначається, що лісистість становить 15,9 відсотка території України. Ліси на території держави розміщені нерівномірно, від 3,7 відсотка у Запорізькій до 51,4 відсотка у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 відсотків, для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Очевидно, після повномасштабного вторгнення ситуація ще погіршилася, особливо в тих регіонах, де лісистість і так була нижчою.

Ліси є багатофункціональною екосистемою і задовольняють різноманітні потреби держави, суспільства, окремої людини – матеріальні, рекреаційні, оздоровчі, кліматозахисні тощо. Зокрема, втрата лісів створює довгострокові ризики для біорізноманіття та кліматичної стабільності, означає зменшення природних «поглиначів» вуглецю, що впливає на виконання Україною міжнародних екологічних зобов'язань. Враховуючи такі обставини, шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, може мати катастрофічні наслідки не лише для довкілля України, а й в глобальному масштабі.

Отже, заподіяння шкоди українському довкіл्लю, природним ресурсам та екосистемам, зокрема лісовим, у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації потребує створення ефективного механізму її відшкодування. Відновлення лісів буде вимагати значних інвестицій, які мають бути забезпечені через механізми компенсації шкоди. Крім того, питання справедливого відшкодування за дії держави-агресорки має символічне значення для українського суспільства: захист природи може розглядатися як складова національної ідентичності.

Екологічне законодавство щодо відшкодування екологічної шкоди, яке було розраховане на дію в умовах мирного часу, не повною мірою придатне для умов воєнного часу, а прийняте вже в умовах воєнного стану не завжди враховує всі ті функції, які виконують ліси. Незважаючи на те, що питання відшкодування шкоди довкіл्लю та окремим його складовим, часто є предметом обговорення на різних рівнях, у тому числі за участі науковців у галузі права, комплексно правові аспекти відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, досліджені не були. Представлена наукова праця є першою спробою такого комплексного наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дослідження виконано в межах фундаментальної відомчої науково-дослідної теми відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Правове регулювання аграрних та довкіллєвих відносин в умовах подолання наслідків

військової агресії та євроінтеграції України (номер державної реєстрації РК 0125W001664).

Обґрунтованість та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та пропозиції, які сформульовані дисертантом, є аргументованими і переконливими. Дисертаційне дослідження базується на досягненнях сучасної юридичної науки взагалі та науки екологічного права зокрема. Автором використано низку наукових джерел екологічного права, теорії права, цивільного права, міжнародного права, а також представників суміжних наук – істориків, економістів, екологів, біологів, лісівників, військових експертів та аналітиків тощо. Загалом джерельну базу дослідження можна вважати достатньо репрезентативною (список використаних джерел містить 266 найменувань). Комплексне опрацювання й системний аналіз наукових джерел та нормативно-правових актів у рецензованій роботі надали можливість дисертанту сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації.

У дисертації використано загальнонаукові та спеціально-правові методи дослідження, що дозволило комплексно проаналізувати правові засади відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації. Використана в дисертації сукупність загальнонаукових методів, таких як діалектичний метод, метод аналізу та синтезу, метод узагальнення, логіко-семантичний метод, і спеціальних методів наукового пізнання (формально-юридичний (догматичний) метод, порівняльно-правовий метод, інтердисциплінарний метод) склала методологічну основу роботи.

Все це забезпечило належний ступінь обґрунтованості та достовірності отриманих результатів, дозволило охопити завдання, які дисертант поставив в межах дослідження даної роботи.

Структура дисертації логічно корелюється із поставленими метою та завданнями, відповідає об'єкту та предмету дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок. Основний текст дисертації становить 173 сторінки, додатки – 69 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, поставлено мету та завдання дослідження, визначено його методи, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано основні результати дисертаційного дослідження, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист, визначено практичне значення, наведено відомості щодо апробації отриманих результатів та кількості публікацій за темою дослідження.

Перший розділ дисертації присвячений теоретико-правовим засадам відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації.

Дисертант розглядає місце відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, в системі державної екологічної політики. При цьому аналізуються не лише національні політико-правові документи, а й звертається увага на те, що лісова політика України має узгоджуватися з європейською лісовою політикою, зокрема з положеннями Європейського зеленого курсу, також підкреслюється зв'язок сучасної європейської лісової та кліматичної політики із екосистемним підходом, принципом сталого розвитку та визнанням екосистемних послуг важливою складовою довкіллевої політики держав.

Крім того, в розділі 1 дається характеристика науково-правових досліджень щодо відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України. Проведений аналіз наукових джерел підтверджує те, що у вітчизняній юридичній науці відсутнє комплексне наукове дослідження, присвячене проблематиці правових засад відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю України (і, зокрема, лісовому фонду України) у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації.

Досліджуючи правове поняття, зміст та види шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації (п. 1.3), дисертант доводить, що шкода, заподіяна лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ, є самостійним різновидом воєнної екологічної шкоди, яка поєднує ресурсний, екосистемний, економічний та безпековий компоненти. Автор стверджує, що традиційний підхід до її розуміння як виключно шкоди природному ресурсу є недостатнім, оскільки не враховує втрату екосистемних

функцій і послуг, що надаються лісами суспільству та державі, що така шкода охоплює прямі та опосередковані втрати, майнову та екологічну шкоду, втрати біорізноманіття, погіршення стану лісових екосистем, а також втрату або зменшення обсягу екосистемних послуг. Такий підхід дозволяє дисертанту зробити висновок, що, відповідно, відшкодування шкоди має враховувати не лише вартість знищених лісових ресурсів, а й витрати на відновлення екосистем та компенсацію втрачених екосистемних функцій.

В основу формування сучасного механізму відшкодування шкоди довікляю, на думку автора, повинна бути покладена концепція екосистемних послуг. Цей підхід прослідковується по всій роботі і, безперечно, заслуговує на увагу. Екосистемні послуги лісів мають розглядатися як самостійний об'єкт правової охорони та економічної оцінки, а їх втрата – як складова шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ. Отже, на думку автора, концепцію екосистемних послуг має бути покладено в основу усіх методик визначення шкоди та збитків, завданих довікляю України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міндовкля від 5 жовтня 2022 року № 414.

Правовий механізм відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, детально розглядається у другому розділі дисертації. Дисертантом встановлено, що правовий механізм відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ, є складним комплексним правовим утворенням, яке поєднує норми національного, міжнародного екологічного та міжнародного гуманітарного права.

У цьому розділі досліджуються складові такого механізму, до яких віднесено мету, правові підстави, умови, форми, способи, порядок, правові гарантії та перспективи відшкодування шкоди у національних і міжнародних юрисдикційних механізмах.

Так, метою правового механізму відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ, дисертант вважає забезпечення

принципу повного відшкодування екологічної шкоди, який передбачає не лише компенсацію прямих майнових втрат, а й відновлення лісових екосистем, екологічних функцій лісів та втрачених екосистемних послуг.

Підставою міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації є вчинення міжнародно-протиправного діяння у формі збройної агресії, яка спричинила масштабну шкоду довкіллю України, у тому числі лісовому фонду.

Серед форм відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю загалом та лісовому фонду, дисертант виділяє реституцію (повернення окупованих земель лісогосподарського призначення, їх розмінування, лісовідновлення, рекультивація тощо) та компенсацію (грошове відшкодування заподіяної лісовому фонду шкоди, що включатиме також кошти на відновлення лісових екосистем (лісовідновлення, рекультивацію), компенсацію втрат екосистемних послуг та відшкодування витрат на розмінування лісів). При цьому автор дослідження реально оцінює можливість застосування в даному випадку реституції у її класичному розумінні через незворотність окремих екологічних втрат, тривалий характер деградації екосистем та втрату біорізноманіття.

Способами відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, на думку автора, можуть бути звернення до вітчизняних та міжнародних юрисдикційних інстанцій, а саме: до українських судів, використання можливостей міжнародного правосуддя та міжнародного компенсаційного механізму.

Порядок відшкодування цієї шкоди дисертант вважає ключовим елементом механізму відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, а також пропонує виділити наступні етапи порядку відшкодування цієї шкоди: 1) фіксація, збір та документування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; 2) розрахунок розмірів шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; 3) подання вимог про компенсацію до національних судів або міжнародних юрисдикційних інстанцій, призначення такої компенсації та виконання рішення.

Імпонує обґрунтування автором широкого підходу до розуміння шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської

Федерації. На його думку, така шкода «може бути заподіяна лісам в межах віддалених територій, на яких ніколи не велися активні бойові дії і які навіть не перебували під ракетними та дронними атаками, але щодо заподіяння такої шкоди прослідковується безпосередній причинно-наслідковий зв'язок з російською збройною агресією» (с. 90). На підтвердження наводиться приклад із будівництвом вітроелектростанції на карпатській полонині Руна.

Також обґрунтовано, що компенсація шкоди, заподіяної лісовому фонду України, повинна охоплювати не лише вартість знищених або пошкоджених лісових ресурсів, а й витрати на розмінування, рекультивацію, відновлення лісових екосистем, компенсацію втрати екосистемних послуг, а також витрати, пов'язані з фіксацією, оцінюванням і документуванням шкоди.

Дисертантом пропонується визначення гарантій відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації як системи національних та міжнародних правових, організаційних і фінансових механізмів, що забезпечують реальне поновлення порушених екологічних прав та компенсацію завданих збитків. В роботі висвітлюється зміст основних, на думку автора, гарантій права на відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації: 1) державна екологічна політика України (та державна лісова політика як складова державної екологічної політики), що ґрунтується на засадах сталого розвитку та євроінтеграції; 2) формування дієвої національної та міжнародної юрисдикційної системи захисту права на відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, зокрема формування міжнародного компенсаційного механізму; 3) здійснення ефективного управління (державного та громадського) у сфері екології; 4) забезпечення ефективної та дієвої системи екологічного контролю; 5) належна фіксація і доказове обґрунтування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; 6) забезпечення функціонування ефективної та дієвої системи моніторингу довкілля, складовою якої є система моніторингу лісів; 7) доопрацювання та удосконалення Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міндовкілля від 5 жовтня

2022 року № 414; 8) забезпечення ефективного розмінування лісових масивів; 9) розвиток інноваційних технологій в обліку та відновленні лісів України, знищених або пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

На особливу увагу заслуговує підрозділ 2.4, присвячений перспективам відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, у вітчизняних та міжнародних юрисдикційних інстанціях. У цьому розділі дисертант оцінює роль національних судових механізмів для документування шкоди, формування доказової бази та захисту інтересів держави Україна. Водночас, стверджується, що національні суди самостійно не здатні забезпечити повне та ефективне відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії РФ. Також в результаті аналізу тих справ, які вже розглядалися міжнародними судовими інстанціями (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд), пов'язаних із відшкодуванням шкоди довкіллю, заподіяної внаслідок збройної агресії, доведено недостатність класичних міжнародно-правових механізмів відповідальності держав для забезпечення оперативного та гарантованого відшкодування екологічної шкоди, заподіяної Україні. У зв'язку з цим дисертантом запропоновано необхідність формування спеціального міжнародного компенсаційного механізму для України, який має включати міжнародний реєстр збитків, компенсаційну комісію та компенсаційний фонд, наповнення якого повинно здійснюватися, зокрема, за рахунок конфіскованих активів Російської Федерації та пов'язаних із нею осіб.

На підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що отримані дисертантом наукові результати дисертації характеризуються належним рівнем обґрунтованості і достовірності. Варто звернути увагу на те, що всі основні завдання дисертаційного дослідження знайшли розв'язання на належному науковому рівні.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим в Україні комплексним теоретичним дослідженням правових засад відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації.

Глибоке опрацювання теоретичних положень у процесі дослідження дало можливість дисертанту сформулювати низку пропозицій щодо удосконалення законодавства. Так, запропоновані зміни до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. Сформульовано поняття «екосистемні послуги лісів», яким пропонується доповнити ст. 1 Лісового кодексу України. Також запропоновано в Лісовому кодексі України законодавчо закріпити поняття: «пошкоджений ліс», «ліс, пошкоджений внаслідок бойових дій», «знищений ліс», «ліс, знищений внаслідок бойових дій». Пропонується розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги», Стратегію державної політики щодо забезпечення екосистемних послуг в Україні на період до 2031 року та Операційний план заходів з її реалізації на 2026-2028 роки; розробити та впровадити методики економічної оцінки забезпечувальних, регулювальних, підтримувальних, культурних екосистемних послуг (зокрема тих, що надаються лісовими екосистемами); створення Національного реєстру екосистемних послуг (державних, локальних) із забезпеченням відкритого доступу населення до нього. Обґрунтовано необхідність удосконалення Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, шляхом включення до неї витрат на екосистемне відновлення лісів, оцінювання втрачених екосистемних послуг та супутніх витрат, пов'язаних із фіксацією й документуванням шкоди.

Серед положень, що визначають наукову новизну дисертації, варто виокремити також обґрунтування необхідності інтеграції концепції екосистемних послуг у національний механізм відшкодування екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії РФ. Дисертантом доведено, що чинна система визначення шкоди та збитків, завданих лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ, не забезпечує реалізації принципу повного відшкодування, оскільки не охоплює вартість втрачених екосистемних послуг, витрати на екосистемне відновлення та супутні витрати, пов'язані з оцінкою й документуванням шкоди.

До найвагоміших результатів дослідження, що визначають його наукову новизну, можна віднести формулювання концептуального підходу до

відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії РФ, який ґрунтується на поєднанні компенсаційної, реституційної та екосистемно-відновлювальної складових і передбачає відновлення не лише лісових ресурсів, а й екосистемних функцій та послуг лісів; обґрунтування необхідності формування спеціального міжнародного компенсаційного механізму для України.

Крім того, в роботі вдосконалено: 1) визначення ролі державної екологічної політики у системі відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок збройної агресії РФ, з урахуванням сучасних викликів екологічній безпеці та євроінтеграційного курсу України; 2) визначення змісту та структури правового механізму відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією РФ, до складових якого віднесено мету, правові підстави, умови, форми, способи, порядок, правові гарантії та перспективи такого відшкодування у національних і міжнародних юрисдикційних механізмах; 2) наукові підходи до співвідношення реституції, компенсації та сатисфакції як форм міжнародно-правового відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок міжнародно-протиправних діянь держави-агресора.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості використання висновків та пропозицій дисертації у таких сферах: 1) у нормотворчій діяльності – як теоретико-правовий матеріал при розробці або удосконаленні чинного екологічного законодавства, у тому числі, законодавства України щодо відшкодування екологічної шкоди; 2) у науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок у процесі вивчення проблем відшкодування екологічної шкоди; 3) у правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 4) у навчальному процесі – при викладанні курсів і спецкурсів з екологічного права в закладах вищої освіти, при підготовці підручників, навчальних та методичних посібників, а також у науково-дослідній роботі здобувачів освіти.

Висока практична цінність проведеного Д.С. Ковтуном дослідження підтверджується тим, що матеріали дисертаційної роботи використано в підготовці двох наукових експертних висновків у відповідь на запити

Національного агентства з питань запобігання корупції (щодо здійснення функцій контролю за дотриманням вимог лісового законодавства у державному підприємстві «Ліси України» та щодо наявності/відсутності порушення вимог законодавства при прийнятті ДП «Ліси України» рішень, пов'язаних із обґрунтованістю виділення земель лісового фонду під будівництво лісових автомобільних доріг, підготовкою документів для отримання лісорубних квитків та здійсненням рубок на ділянках, передбачених проектною документацією для будівництва лісових автомобільних доріг), а також Висновку щодо проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері управління екосистемними послугами на період до 2030 року та затвердження Операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках».

Виклад у наукових публікаціях положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані в дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одній статті у журналі, що включений до наукометричної бази Web of Science (у співавторстві), чотирьох наукових статтях, опублікованих в українських наукових виданнях, включених на момент опублікування до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», та 23 тезах наукових доповідей (22 одноособові, одні у співавторстві), що свідчать про надзвичайно високий рівень апробації матеріалів дослідницької роботи.

Оформлення дисертації та дотримання академічної доброчесності. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог, що висуваються до таких наукових праць. Дисертація написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки і рекомендації, що викладені у дисертації, є логічно сформульованими та належно обґрунтованими. У поданій дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності. В дисертаційній роботі і публікаціях автора наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень та інших відомостей, дотримано вимог норм законодавства у сфері авторського права, а також надано повну та достовірну інформацію про результати наукового дослідження.

Аналіз дискусійних положень дисертації та основні зауваження. В цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, варто зазначити, що окремі

положення мають дискусійний характер або потребують уточнень автора дисертації, виникає потреба у їх обговоренні під час захисту.

1. Підрозділ 1.2 має назву «Генеza та сучасний стан науково-правових досліджень відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України» (с. 45-52). Як зазначено на с. 45, у ньому «акцентуємо увагу лише на характеристиці деяких наукових праць, змістовне наповнення яких істотно вплинуло на формування нашої наукової позиції щодо правових засад відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації». Отже, у підрозділі наводяться положення, висловлені науковцями-представниками різних галузей права, дотичні до теми дослідження, а також коментуються деякі з них. Коли ж мова йде про генезу правової думки, мається на увазі її розгляд в історичному аспекті, тобто простеження, як змінювалися уявлення про питання відшкодування шкоди, екологічної зокрема.

2. У підрозділ 1.3. «Правове поняття, зміст та види шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації» детально досліджуються поняття «екологічна шкода», «екологічна шкода, заподіяна внаслідок збройної агресії» (с. 52-53), специфіка екологічної шкоди (с. 53-54), види екологічної шкоди, її прояви (с. 53). Доводиться, що «шкода, завдана лісовому фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є окремим різновидом екологічної шкоди та характеризується усіма наведеними вище ознаками» (с. 54). Наводяться положення Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, та Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414, наголошується, що цією Методикою «враховано суто економічну складову екологічної шкоди, що свідчить про її звужене трактування» (с. 60), що «Постанова №326 та Методика №414 не враховують концепції екосистемних послуг, оскільки чинне національне екологічне законодавство не містить такого підходу» (с. 61). Проте дисертант не наводить самого поняття шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації як такого. Також, видається, що варто

було більш чітко виокремити, що саме розуміється під змістом та видами шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, розмежувати їх.

3. Підрозділ 2.1. «Мета, правові підстави та умови відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації» є надзвичайно насиченим, в ньому аналізуються норми законодавства, доктринальні положення, підходи судової практики. На завершення цієї частини дисертації наводяться думки вчених щодо розмежування діянь, передбачених ст. ст. 438, 441, 245, 246 КК України (с. 98-99). Хотілося б, щоб дисертант висловив власну думку з цього приводу, а також щоб наприкінці підрозділу 2.1 було підсумовано те, що знайшло відображення в цьому підрозділі щодо мети, правових підстав та умов відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації.

4. У підрозділі 2.3. «Правові гарантії відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації» акцентується увага на деяких, на думку дисертанта, найважливіших гарантіях відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, серед яких виділяється розвиток інноваційних технологій в обліку та відновленні лісів України, знищених або пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації (п. 9). Серед інформаційних технологій, які почали активно впроваджуватись в умовах війни в Україні для моніторингу та оцінки пошкоджених і знищених лісів та планування лісовідновних робіт, в представленому науковому дослідженні звертається увага, зокрема, на такі: дистанційне зондування Землі з космосу із застосуванням супутникових технологій; використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА); задіяння штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованих алгоритмів обробки даних; цифрові платформи та відкриті дані (с. 141-144). Враховуючи те, що підрозділ присвячений саме правовим гарантіям, при дослідженні зазначених вище інформаційних технологій варто більшою мірою висвітлити правові засади їх впровадження. Чи визначені вони нормами чинного законодавства? Чи слід врегулювати застосування таких технологій нормами права та яким чином?

5. Слушною є позиція дисертанта, що шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, не охоплюється лише поняттям шкоди, заподіяної власне бойовими діями, хоча, мабуть, саме така шкода є наймасштабнішою. Ця позиція чітко прослідковується в різних частинах роботи. Зокрема, на с. 90 зазначається, що «розуміння шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, як лише тієї шкоди, що заподіяна власне бойовими діями, є надто вузьким. Хоча, звісно, насамперед йдеться саме про таку шкоду. Шкода лісовим екосистемам у зв'язку з російською збройною агресією не обов'язково заподіюється в зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях». Автор доводить, що в основу методик обчислення такої шкоди має бути покладено концепцію екосистемних послуг. Поділяючи думку дисертанта, хотілося б уточнити його позицію щодо можливості при обчисленні шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, врахувати обмеження права загального використання лісових ресурсів, яке було запроваджено із введенням в Україні воєнного стану в більшості областей України, навіть тих, які знаходяться далеко від ліній фронту, в яких ніколи не велися бойові дії, частини яких не були окуповані. Мається на увазі обмеження щодо відвідування лісів, в'їзду приватного транспорту та самохідної техніки (крім транзитних доріг загального користування) тощо. Такі обмеження різняться за регіонами, в багатьох діє повна заборона на відвідування лісів для цивільних. Наприклад, досить жорсткими є такі обмеження у Волинській та Рівненській областях, які знаходяться далеко від місця проведення активних бойових дій, але межують із Білоруссю. Адже такі обмеження впливають на можливість використовувати лісові ресурси для задоволення матеріальних, рекреаційних потреб громадянами, тобто на отримання екосистемних послуг.

Разом із тим, викладені вище положення, здебільшого, мають дискусійний характер. Вони є висвітленням власного бачення офіційним опонентом окремих дискусійних аспектів тематики дисертаційного дослідження, деякі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанта та його наукового керівника. Ці положення в цілому не впливають на високу позитивну оцінку

дисертації Ковтуна Д.С., а свідчать лише про її актуальність, комплексність і багатогранність досліджених автором проблем.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Ковтуна Дмитра Сергійовича на тему «Правові засади відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації» є самостійною, завершеною науковою працею, яка має теоретичну та практичну цінність, за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

На підставі зазначеного вище, можна зробити висновок про те, що дисертаційна робота Ковтуна Дмитра Сергійовича на тему «Правові засади відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Ковтун Дмитро Сергійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Опонентка:

**кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Олена БЕВЗ